

SKÚSENOŠŤ A MOC

BORIS ZALA, Výskumný Ústav sociálneho rozvoja a práce, Bratislava

„Politické teleso je teda právnickou osobou a má svoju vôľu. Táto všeobecná vôľa, ktorá vždy pôsobí k zachovaniu a blahu celku i každej jeho časti a ktorá je prameňom zákonov, je pre všetkých členov štátu pravidlom a merítkom, ktorým sa meria spravodlivosť i nespravodlivosť...“

(J. J. Rousseau: *Rozprava o politickej ekonómii*)

Táto esej vznikla zamýšľaním sa nad Francúzskou revolúciou. Otázky obsahu, zmyslu i foriem revolučných akcií však znovu získali prvoradú závažnosť nielen z príležitosti jej dvestého výročia. Za súhrnom udalostí, hrdinských činov, vybičovanych vášní, individuálnych tragédií, ekonomických zášahov, hekatomb mŕtvôľ, za jakobínmi, termidorom, či napokon brumairom a spiknutím rovných sa mi čoraz viac a viac vynárala potreba širokého kontextu i historického horizontu, ktorá ma doviedla k *filozofickej* úvahe o novovekých formách ľudského bytia, o jeho základných konštitutívnych momentoch: ich expresiou je i Francúzska revolúcia, aj tým, že sa v nej stali plne viditeľnými, deklarovanými, že formovali osudy jednotlivcov, ktorí mali to šťastie prežívať i všeobecno ako individuálny zážitok. Pokus o zachytenie zmyslu Francúzskej revolúcie na pozadí formotvorných tendencií novoveku nám môže pomôcť založiť i naše súčasné úsilia, osvetliť zmysel našich činov a dať im i tak žiadúci, ale ťažko uchopiteľný historický horizont.

Neurčujme novovek chronologicky, nerátajme ho od objavu Nového sveta. Začína sa rozpadom a stále hlbším rozkladom Božej univerzity. Univerzality, apriórnej schémy, ktorá vopred, dokonale a jednoznačne určovala hodnoty a významy vecí, ľudí a činov podľa ich vzťahu k prozreteľnosti a k pravde Dogmatiky. Rozklad kresťanského normativizmu, absolútnosti jeho dogmatiky, určujúcej zmysel všetkého bytia podľa jeho účasti na Božej dokonalosti vytvoril situáciu, v ktorej svet zostal napospas človeku. Vymanenie sveta i človeka z Božej predurčenosti, ponechanie sveta na seba samého vzápätí navodzuje otázku: akého je teda súcno *pôvodu*, ak nie božského? Svet, ktorý vyklzol z apriórnej schémy Vyššieho poriadku, sa musí hneď od počiatku javiť ako *pôvodný*, *prirodzený* a daný k dispozícii človeku, jeho individuálnej aktivite, skúsenosti, zvedavosti... Stal sa tým však aj otvoreným, nevyčerpatelným, obsahujúcim možné; poznateľným. Stratou jediného referenčného rámca stratili súcna jednoznačný význam. Až odtiaľ sa, oproti púhemu komentovaniu, vytvorila potreba *interpretácie*: určenie významov a hodnôt sa stalo úlohou človeka. Súbežne s tým vystúpila otázka o tej ľudskej mohutnosti, ktorá je schopná nájsť pôvod a interpretovať hodnoty a významy: reflexia ľudskej subjektivity, Ratio je jej jednou, zodpovednosť, ako potreba starať sa o svet a seba, druhou formou. Pravda, otvorenosť súcien vyžaduje z hľadiska ľudskej subjektivity *výkon*, aktivitu usporadúvania tak, aby väzby zodpovedali rozumu

a skúsenosti: nie vopred danej norme či eschatologickej vízii priradenie dvoch javov už nie je predurčené vopred danou schémou (sveta), ale hľadaním rozumovo a skúsenostne evidentnej (a opakovateľnej) väzby. Tu vzniká potreba *empírie* a *dôkazu*. Väzba súcien nie je daná, musí už byť zisťovaná, *skúmaná* a *vyvodzovaná*. Vznikla dištancia, umožňujúca spraviť súcno predmetom vlastnej analytickej a interpretačnej aktivity; to však vzápätí či súbežne navodzuje otázku o poznateľnosti súcna či inak: o ľudskej schopnosti poznávania. Svet sa stáva empíriou a vyžaduje vedu; je analyzovateľný a vyžaduje sebareflexiu analytických schopností; je rozpadnutý na jednotlivé súcna a vyžaduje jednotu (metafyzika); je otvorený voči zážitkom a vyžaduje ich zospoločnenie (román); napokon je otvorený do budúcnosti, vyžaduje tvorbu a čin. Nech už pridáme dôraz na akúkoľvek stránku, človek je už svojbytné súcno, je špecifickou hodnotou nepodliehajúcou iným determináčnym poriadkom bytia. Toto „nepodliehanie“ čiže *sloboda* je určujúcim momentom hodnoty človeka.

Humanita, rodiaca sa v rímskej antike ako protiklad ku zvieraťu a barbarovi, vystupuje ako *hodnota* meniac sa v stredoveku vo vzťahu k Bohu na *obmedzenosť*. Renesancia so spomínaným rozpadom nábožensko-mytologických štruktúr konštituuje človeka aj ako samostatnú hodnotu, lebo nepodlieha bezprostredne ani predstave totálnej prírodnej determinácie a už sa vyšmykla zo všeobjímajúceho božského teleologizmu. Idea Rozumu (racionality) a idea Slobody (rozhodovania) spolu s ideou obmedzenosti a pominuteľnosti vytvorili človeka ako špecifickú hodnotu.

Rozhodujúca štruktúra bytia, určujúca postavenie človeka vo vzťahu ku prírodnému (prirodzenému) nás však nemôže viesť k omylu — takému častému vo vedomí meštiansko-občianskeho novoveku — že človek je len dualitou, primkynajúcou sa raz (či jednou časťou) na stranu prirodzeného (telo), raz na stranu nadprirodzeného (duša). Je totiž i tým, čo kúzelne sformovala rímska antika a precizovala renesancia: humanitou; je i tým, čo s urputnosťou hodnou inkvizície prebojujúvali liberalisti: slobodu podnikania; je i tým, čo s etikou teroru realizovala revolučná Franciá: *volonté général*, vôľa či suverenita ľudu; a napokon je i tým, čo s mystickou zanietenosťou a so silou železného zákona opakuje socialistické hnutie: prekonávaním vlastnej odcudzenosti, sebauvedomovaním si vlastného bytia, či ak chcete, túžbou po totálnej sebaemancipácii.

Vznik individuálnej a otvorenej skúsenosti je najvýznamnejším konštitutívnym momentom novoveku. No práve tento rozhodujúci moment, zrodený renesanciou, bol meštianskym novovekom najsilnejšie potláčaný: strata zvonka určených a zvestovaných hodnôt, strata ich jednoznačnosti potvrdzovanej autoritou Boha, bola údelom subjektívne neznesiteľným, bola a je existenciálne ťažkou zvládnuteľnou situáciou (spomeňme len na Dostojevského tematizácie sveta bez Boha ako sveta bez normy, sveta, v ktorom je všetko dovolené...). Avšak naplnenie *možností*, ktoré poskytuje individualizácia a otvorenie skúsenosti vyžadovalo zdĺhavú cestu a stále vyžaduje vypäté úsilie. No univerzálny normativizmus už nikdy nenadobudol svoju totálnu silu, nikdy nezískal v európskej kultúre v nijakej podobe monopolnú dominanciu. Tendencie k univerzalizácii sa ešte markantne prejavujú na poli metafyziky a politických ideológií, ktorých tvorcom je vždy už len jednotlivec alebo čiastkové hnutie; napriek istým pokusom metafyzické koncepcie ani politické doktríny už nikdy nezískali podobu totálnej normy, konštituovanej ako anonymná, nadindividu-

álna, inštitucionalizovaná a sankcionovaná forma, t. j. podobu *náboženstva*. Lokálne pokusy existujú dodnes, ale sa rýchlo rozpadajú, ich normatívna sila je slabá.

Novoveká racionalita vkladá do vienka človeka snahu o *ovládnutie* sveta prostredníctvom poznania, Rozumu. V ovládaní je skrytá idea pokroku: rozmnožovať moc nad svetom. Pokrok ako narastanie moci pomocou Rozumu a jeho spredmetnenia v technike. Individuum sa iba natoľko stáva funkčné, nakoľko upevňuje moc, či rozmnožuje bohatstvo. Liberalistické chápanie slobody ako slobody podnikania či slobody občianskej spoločnosti je hlboko paradoxné, no dodnes výrazne ovplyvňuje životy spoločností. Postulovanie zákonov ľudskej prirodzenosti a na nich založenom prirodzenom práve dovŕšuje rozklad feudálnej štátnosti, ale za akú paradoxnú cenu: pokiaľ liberalistická doktrína stavia na spoločnosti ako realizácii prirodzených zákonov (Hobbes), resp. na prirodzenej zákonitosti spoločnosti (Locke), štát vystupuje ako vonkajší činiteľ zabezpečujúci ochranu prirodzených práv; členovia spoločnosti môžu formovať a kontrolovať vládu, moc, či koná v súlade s prirodzenými právami. „Politická vôľa“ občanov má kontrolnú funkciu. Ale reálna subjektivita človeka je potlačená, a to dvojako: tým, že sa jej priznáva iba konanie určené prírodnou zákonitosťou (jeho vlastná vnútorná vôľa je len vykonávateľom prírodnej, a teda vonkajšej nevyhnutnosti) a vláde sa priznáva moc, ktorou toho, kto nekoná v súlade so svojou prirodzenosťou, môže zákonom sankcionovať, prinucovať. V tejto doktríne nie je potrebné ľudské vnútro, subjektivita, vôľa a svedomie, všetko je určené prírodnou nevyhnutnosťou. I otázka vlády, uplatňovania moci je otázkou čisto technickou, vyžaduje suverénneho vládcu, ktorý jediný musí poznať prirodzenú ľudskú podstatu a uplatňovať toto poznanie prostredníctvom dobre fungujúcich zákonov. To však ešte nie je všetko. Ak na jednej strane obmedzuje človeka jeho večná prirodzenosť, na druhej strane vôľa štátnej moci, z tretej, najskrytejšej hĺbky ho drví moc trhu, tejto „neviditeľnej ruky“ (A. Smith) liberálnych spoločenstiev, ktorá predstavuje ich skutočnú vôľu“. A netrpíme ilúziou, tieto skryté formy ľudského zotročenia — realizované vo viere v nové priestory ľudskej slobody a pokroku, pochopené ako rast výroby a blahobytu, si vyžiadali nemenej obetí ako viditeľný a demonštratívny hrmot gilotíny (historici napr. uvádzajú neveriteľné podrobnosti o tom, ako viktoriánska vláda, opierajúca sa o zásady laissez faire nechala doslova zomrieť hladom milióny írskych detí, žien a mužov potom, čo nákaza zničila úrodu zemiakov).

Akýkoľvek objektivizmus či už v podobe „ľudskej prirodzenosti“, „prirodzeného práva“, „zákonov spoločnosti“, „objektívnych zákonov dejín“ atď. a teda i objektivizmus existujúci v našej spoločnosti pri *pohľade* na človeka a spoločenský vývoj, vedie napokon k manipulácii a obmedzeniu slobôd subjektu, a to bez ohľadu na proklamovaný cieľ. Ak sa moc riadi pravdou, ktorú pokladá za odraz objektívnej reality, zákonite abstrahuje od subjektu, od činného človeka, od jeho záujmov, hodnôt, postojov. V rukách moci sa subjektivita javí len ako nepríjemný ľudský nedostatok, kaliaci priezračnú čistotu objektívnej pravdy, ktorú chce moc realizovať. „Objektívne zákony“ sa stávajú nezávislými od subjektu, ľudská činnosť i vedomie sa chápu len ako nadstavbová vrstva s prírodnou nevyhnutnosťou sa realizujúcich zákonov. A akosi mlčky sa predpokladá, že „objektívne zákony“ sú nám dané akosi samozrejme, na základe zdravého rozumu či v poučkách klasikov alebo v uzneseniach

strany. Takéto chápanie spoločenskej zákonitosti upadá do polôh mechanistickej a objektivistickej kauzality prirodzenoprávnych teoretikov.

Objektívna realita, svet, dejiny... sa v rôznych vrstvách politického vedomia chápu ako niečo bezproblémové, intuitívne dané, predpokladané... Otvára sa tým priestor nekritickému vkladaniu do pojmu objektívnej reality práve tých najsubjektivistickjších predstáv o skutočnosti, ktoré sú založené na zmesi pragmatizmu, vulgárneho materializmu, populárno-náučných názorov, tradičných predsudkov, nekritických sociálnych ilúzií a želaní atď., jednoducho celej zmesi voluntaristicky koncipovanej mozaiky sveta, podsúvanej ideológii vždy ako zaručená objektívna realita, o ktorej je možné pochybovať len v hlave popleteného intelektuála. Politické dôsledky takéhoto stanoviska sú úplne zrejmé, umožňujú podsúvať za objektívnu realitu obraz, model sociálnej skutočnosti vlastný istej politickej garnitúre či vrstve, vydávajúcej tak existujúci a jej vyhovujúci stav za objektívne daný, a každú jeho kritiku za revíziu či už subjektivistického alebo idealistického charakteru. Kritérium objektivitu, spočívajúce v protirečivých pohyboch praxe a komunikácie, sa stráca a presúva sa na pole ideológie vládnucej politickej skupiny, teda objektívne sa tu stáva identické s vládnúcim, pravda totožná s apologetikou.

Abstrahovanie od subjektov a ľudskej subjektivity ako vnútorných súčastí dejinných pohybov a prechod ku koncepcii „objektívnej zákonitosti“ (nech je už založená prirodzene či sociologicky) viedli v riadiacej praxi prinajmenšom k strate historickej zodpovednosti a voluntarizmu, lebo základné zákony socializmu sa v predstave jej činiteľov realizujú vždy nevyhnutne a nezávisle od nášho vedomia, vôle i činov. Spamätanie nastáva až zistením, že sa realita akosi podľa týchto „objektívnych zákonov“ (v skutočnosti ideologicky konštruovaných) nechová a neriadí, čo sa v politike interpretuje buď ako pôsobenie triedneho nepriateľa alebo vedie ku celkovej kríze hodnôt. Odtrhnutie „objektívnej zákonitosti“ od činnosti, vôle a vedenia subjektov, sociálnych skupín či hnutí vedie k objektivizmu, za ktorým sa skrýva voluntarizmus vládnucich štruktúr a vláda získava povahu štátoprávnej manipulácie. Objektivistická vidina železných zákonitostí produkuje aj istú predstavu sociálnych funkcií vedy. V časoch liberalistických, u teoretikov prirodzeného práva, aj v časoch socialistických, u teoretikov centralistického riadenia (bez ohľadu na diametrálnu odlišnosť deklarovaných sociálnych cieľov) sa funkcie filozofie či sociálnej vedy (ale napokon aj umenia) odvodzujú od jej schopnosti poskytnúť víziu spoločenského vývoja priamo riadiacim, decíznym orgánom, ktoré s najlepším úmyslom riadia podľa „vedecky“ sformulovaných projektov, plánov, programov, vízií atď. Len človek akosi vypadol z tejto hry, zredukovaný nanajvýš na pasívny objekt riadenia, ktorý, či chce, či nechce, bude múdрым centrom (despotom u Hobbesa, štátnym aparátom u centralistov) a technicky dokonalým riadením dovedený do prístavu svojho objektívneho záujmu: aj proti vlastnej vôli, aj keby sám nechcel! Manipulačný charakter takto koncipovanej vedy i riadenia je zrejmý, ich väzba na vedomie, vôľu, subjektivitu, vnútornú autenticitu svedomia je zjavne nepotrebná. Všimnime si: otázka *morality* politiky, moci i riadenia je bezpredmetná; volá sa nanajvýš po technickej precíznosti a perfektnosti riadenia tak, aby zodpovedalo objektívite vecného sveta; *legitimita* moci sa odvodzuje od poznania objektívneho historického vývoja (prípadne od reprezentácie tzv. objektívnych záujmov), a nie od vôle ľudu. Najlepšou moralitou pre takto konštituovaný moc je lega-

lita; zárukou legitimacy je legitimácia príslušnosti k moci... [Nehovoríme tu, samozrejme, o celku reality, ale o reálnych dôsledkoch určitých vízií sveta. O iných, rovnako prítomných a spoluformujúcich našu prítomnosť sa zmienime tiež.]

Nástrahám novovekého racionalizmu, založeným na univerzalizácii moci Rozumu, podliehame dodnes. Sloboda bola a je škrtaná mocou, odvolávajúcou sa na poznanie objektívnych zákonitostí; na poznanie, ktoré si však inštitucionálna moc zmonopolizovala. Je dejinným paradoxom, že centralistická forma socializmu vznikla práve ako pokus o prekonanie liberalistickej občianskej spoločnosti ovládanej „neviditeľnou rukou“ trhu. Vznikla ako snaha o novú racionalitu spoločnosti, v ktorej už subjektom jej reprodukcie a vývoja nemusia byť skryté („živelné“), nepoznané a neovládané sociálne sily [konkurencia, kapitulácie, vykorisťovania, zbedačovania]; tie sociálne sily, ktoré liberalistické revolúcie uvoľnili potlačením funkcie štátu [Anglia, USA] a ktoré Francúzska revolúcia uvoľnila práve konštituovaním štátu nového, ktorý až mocenským potlačením feudálnych síl [aristokracie, rojalistov, pozemkovej šľachty] vytvoril priestor podnikateľskej slobody a výmeny v spoločnosti. Pokiaľ teda pre liberalistické revolúcie vystupuje do popredia požiadavka emancipácie občianskej spoločnosti od štátu, pre Veľkú francúzsku revolúciu je to požiadavka emancipácie spoločnosti prostredníctvom štátu, vytvorenie „politickej spoločnosti“. [Rozdielnosť týchto stanovísk nebola doteraz náležite sociálno-filozoficky pochopená a sociálno-politicky zúžitkovaná.] Je zrejmé, že liberalistická požiadavka emancipácie občianskej spoločnosti od štátu smeruje k jeho zvonkajšteni, k jeho vytlačeniu mimo subjektívnych („súkromných“) aktív občanov, kdežto požiadavka *emancipácie prostredníctvom štátu* smeruje k jeho znútorneniu, k nejakej forme sprostredkovania vzťahu občana a moci, ich identifikácie, konfrontácie... Toto stanovisko filozoficky predznamenáva Rousseauova teória contract social, v ktorej na rozdiel od Hobbesa prvotný stav boja všetkých proti všetkým trvá aj po zospoločenšení (po zmluve) ako následok súkromných záujmov v systéme deľby práce a diferencovaných potrieb. Preto je nevyhnutná vláda, ktorá však na rozdiel od Hobbesom sformulovanej vonkajšej povahy donucovacieho práva smeruje k prekonaniu prirodzenej povahy človeka v smere *morálnej osobnosti občana štátu*. Tým sa musí vláda zmeniť z vonkajšieho prinútenia na *vnútornú suverenitu ľudu*. Je to prvý, ale zásadný úder novovekej objektivistickej a naturalistickej racionalite na pôde sociálnej filozofie: základné prirodzené práva (bezpečnosť, sloboda, rovnosť) už nevyplývajú zo zákonov prírody či z prirodzených zákonov, ale zo *všeobecnej vôle* (volonté générale): jej subjektom sú občania, každý podriadený len sebe samému a všetci sebe navzájom. Sloboda a všetky práva občana môžu teda existovať len v štáte. To, čo koncipoval Rousseau na pôde teórie, overovali tri ústavy Francúzskej revolúcie v politickej praxi. Bez ohľadu na osud samotných ústav, ktorý je mimoriadne dramatický a nejednoznačný, historický zmysel pokusu o realizáciu všeobecnej vôle, suverenity ľudu je zásadný. Zákon a moc už nemajú slúžiť zachovaniu vopred poznaných prirodzených práv, ale realizácii všeobecnej vôle, ktorá vždy konkrétne a nanovo tvorí spoločenskú organizáciu. Subjekt tvorby (vôľa ľudu) nemá vopred danú schému usporiadania spoločnosti, ale ju tvorí ako nový útvar. Spoločnosť sa začína chápať i realizovať ako sebatvoriaci (a nielen sebazpoznávajúci) subjekt, vyžadujúci jednotu spoločnosti a štátu, občana a moci. Možnosť morality politiky,

práva a moci sa znovu vynára; liberalistická. Normalizácia práva, oddelenie vonkajšieho prinútenia a vnútorného presvedčenia, práva a svedomia, mravnosti a záujmu spôsobuje rozštiepenie mravnosti a práva. Avšak koncepcia volonté générale smeruje k možnosti ich znovuzjednotenia, lebo realizácia všeobecnej vôle ako zdroja práva vyžaduje znútorňovanie zákona ako povinnosti zosúladej so svedomím občana. Preto sa Francúzska revolúcia — okrem politických a národohospodárskych otázok — venuje i problému formovania mravných hodnôt obyvateľov.

Pravda, rousseuovská všeobecná vôľa je možná len ako totalita, nedeliteľnosť, ako univerzalita, reprezentujúca len samu seba, nezastupiteľná a nedeliteľná; preto bola a zostala víziou, víziou nesprostredkovanej, univerzálnej zvrchovanosti ľudu. Je však i skutočnosťou, špecifickou, originálnou a nepredvídateľnou, je skutočnosťou sociálnych revolúcií. V nich sa všeobecná vôľa zrealizuje bezprostredne, či už v podobe zničenia starých inštitúcií (Ancien Régime i samoderžavije), formovania nových ústav a spoločenskej organizácie či v nemalejšej miere v revolučnom násilí. Bezprostrednosť slobodného činu v revolúcii vytvára jeho historickú účinnosť i heroizujúce sebaaprežívania; vytvára však i budúce rozčarovanie i tragickú porážku v tom bode, v ktorom sa revolúcia musí vzdať bezprostredného uplatňovania všeobecnej vôle, lebo deľba práce vyžaduje, aby sa jedni podieľali na reprodukcii tovarov, iní vykonávali vládu v spoločnosti. Deľba práce je predpokladom i najnebezpečnejšou hrozbou slobody, vyžaduje podriadenie neviditeľnej ruke trhu, viditeľnej moci štátu a neumožňuje bezprostredné uplatnenie všeobecnej vôle, tejto chiméry, ktorá si sama v sebe namýšľa, že je vôľou ľudu; no sám francúzsky ľud v krátkom čase pociťuje, že revolúcia je emancipáciou slobodných občanov-vlastníkov, že je emancipáciou práva mať. Je viditeľné, že štát ako nástroj záujmov súkromných vlastníkov neslúži záujmom spoločnosti ako celku, že teda emancipácia občana nie je *emancipáciou človeka* (Marx), že prirodzené práva sú len prechodné historické formy vyjadrujúce záujmy určitej triedy. Preto musí vývoj smerovať ďalej, od politickej revolúcie buržoázie, ktorá právne emancipovala občana, k revolúcii proletárskej, ktorá musí emancipovať človeka sociálne (lebo voľná konkurencia nezabezpečuje rovnaké šance všetkým obyvateľom), musí získať moc, aby sociálne ukotvila politické výsledky Veľkej francúzskej revolúcie. Je nepochybné, že proletárske revolúcie uskutočnili v tomto zmysle nemalé akcie; no práve tak je nepochybná oprávnenosť úzkostlivého strachu Rousseaua vložiť suverénnu vôľu ľudu do rúk akejkolvek reprezentácie. Vôľa proletariátu k všeobecnej sociálnej emancipácii (prejavená v mnohých neúspešných či úspešných revolúciách, predovšetkým vo VOSR), vložená do rúk štátnej reprezentácie sa stala osudnou. Proletárske revolúcie mali vždy hlboké vnútorné sebazodôvodnenie, hlbokú moralitu; nekompromisné presadzovanie proletárskej vôle bolo vždy ozmyšlené neotrasiteľným presvedčením, že sa revolučnou akciou bezprostredne realizuje vôľa k všeobecnej emancipácii; navyše, a to je len praktickým potvrdením tohto presvedčenia, sa všetky čiastkové proletárske revolúcie chápali a prežívali ako súčasť, predvoj, prvý sled revolúcie svetovej, oslobodenia celého ľudstva vo viditeľnom a osobne prežiteľnom čase. (Stalinom formulovaná doktrína „socializmu v jednej krajine“ bola takticko-politickým manévrom po porážke revolúcie v Nemecku r. 1923 a po tzv. stabilizácii kapitalizmu.) Odovzdanie revolučnej vôle a idey univerzálnej emancipácie človeka a ľudstva partikulárnej moci aparátu viedlo k symetrickému paradoxu; legitimita, da-

ná moci všeobecnou vôľou ľudu (morálne podopretou dehumanizačnými fenoménmi dobového kapitalizmu), sa transformovala na všeobecnú moc vládnučích. Identita vôle ľudu a legitimacy moci sa postupne menila na identitu objektívnych záujmov ľudu (robotníckej triedy, národa) a politiky: objektivitu záujmov však už jednoznačne určovala moc. Radikálne osamostatnenie centralizovanej štátnej moci vyústilo do ochrnutia demokratických foriem — spájajúcich vôľu ľudu s výkonom moci bezprostredne a každodenne. Inštitúcie tak prestávajú plniť funkciu reprezentantov a realizátorov záujmov, ktoré ich pôvodne zrodili. Narušením (obmedzením) demokratických mechanizmov zlikvidovala moc nástroje identifikácie reálnych potrieb a záujmov a sama sa stala nekontrolovateľnou. Orientačným bodom sa potom pre činnosť centra stala v ekonomike ilúzia tzv. objektívnych ekonomických zákonov a v politike mýtus tzv. objektívnych záujmov, ktoré sa majú v činnosti štátu odrážať a reprezentovať. Pravda, „objektivita“ odrazu zákonov a reprezentácie záujmov sa už nijako *spoločensky neoverovala*, nekontrolovala a čo je najdôležitejšie, *nespoluvytvárala* všetkými subjektmi spoločnosti, len sa pokladala za raz navždy sformulovanú, nevyhnutnú, automatickú atď.; vyžadovala nanajvýš manifestáciu lojálnosti [voľbami, sprievodmi]. Všeobecné zoštatnenie (vlastníctva, moci, plánovania, ideológie), tento akt transformácie vôle a záujmov ľudu na štát, inými slovami univerzalizácia moci štátu, vedie k závažným politickým a morálnym dôsledkom. Byrokracia, ktorá pôvodne vzniká ako nástroj realizácie vôle ľudu reprezentovanej štátom, získava ako čiastková, partikulárna vrstva nedostatočným fungovaním demokratických inštitúcií možnosť podriaďiť štát svojim záujmom, odtrhnúť ho od spojenia s ľuďom, vytvoriť z neho nástroj univerzalizácie svojich partikulárnych potrieb a hodnôt. Táto možnosť je posilnená naturálno-prídelovou formou rozdelenia, ktoré je v moci úradníctva (a nie v moci trhu), čím získava aj nekontrolovateľnú vládu nad reprodukčným procesom. Práve tu vzniká ohnisko svojvôle, voluntarizmu rozhodovania, ktoré sa samozrejme takým javí len z hľadiska celej spoločnosti a občana. Z hľadiska byrokracie je tento mechanizmus „racionálny“, zodpovedá jej záujmu, jej videniu sveta. Nezabúdajme, že byrokracia vidí svet len ako objekt svojho administratívneho výkonu. A ak je tento výkon spojený s mocou, je schopná skutočný svet prispôbiť, či prinucovať svojej obmedzenej schéme sveta, obmedzenosti, ktorú pokladá za všeobecnú. To je politický dôsledok univerzalizácie individuálnej či kolektívnej vôle prostredníctvom moci bez nároku na jej permanentnú konfrontáciu s každodennou skúsenosťou občanov. Morálny aspekt situácie spočíva v odovzdaní a zverení individuálnych hodnôt do rúk abstraktných inštitúcií, svedomia a zodpovednosti do osídiel anonymnej moci, individuálneho vedomia a rozumu v prospech univerzálneho mýtu: je to strata individuality, avšak nie ako jedinečnosti, ale ako individuálnej účasti na podstate ľudského bytia, je to strata ľudskej špecifiky, ktorú s obefami i nadšením vyrvala renesancia z rúk univerzalizovaného kresťanského mýtu, aby konštituovala človeka ako humanitas, ako slobodu, i slobodu svedomia. Je to zároveň obojstranná strata zodpovednosti z hľadiska individua za osud spoločenstva, z hľadiska moci za osud individua.

Socialistické hnutie, toto hnutie všeobecnej emancipácie človeka spod nadvlády jeho vlastných produktov, ktoré získajúc univerzalitu zotročujú individualitu ich tvorcov, stojí pred potrebou niekoľkých revolúcií: trh, ako civilizačne najrozvinutejší nástroj identifikácie ľudských potrieb vytrhnúť z moci „neviditeľnej ruky“ a podriaďiť ho vôli a vedomiu občanov [nie zlikvidovať, to

vedie k sicálnemu regresu, návratu k naturálnemu hospodárstvu, ktorému Francúzska revolúcia zasadila úder práve vytvorením národného trhu), vedomej sebahprojekcii spoločenstva. Štát, ako účinnú formu integrity spoločenstva a univerzalizácie jeho vôle a rozumu podriaďiť každodennej konfrontácii so skúsenosťou, vôľou a vedomím individuálnych i kolektívnych subjektov; demokracia je formou tejto konfrontácie, je efektívnym a morálnym spôsobom vzťahu akejkoľvek normy, všeobecna, abstraktna, inštitúcie, moci k individuálnej skúsenosti. Právo konštituovať ako maximum možnej spoločenskej spravodlivosti potvrdenej zákonom: právny štát je až následne daný tým, že sa riadi zákonmi, ale primárne tým, že prijíma zákony v súlade s právom. Realizácia týchto ciest vyžaduje revolúciu, t. j. zmenu moci. Sovietska „perestrojka“ nie je revolúciou azda preto, že realizuje reformy. Je začiatkom *revolúciou* preto, že zbavuje moci byrokráciu, a treba zdôrazniť, doteraz neobmedzenej moci, a presúva moc do rúk ľudu. Obnovuje volenté générale ako vôľu ľudu, no už nie ako prejav revolučného násillia, nie v jej synkretickej a nevykryštalizovanej forme, nie ako jednorázový akt, ale ako každodennú a permanentne sa opakujúcu participáciu na tvare spoločenského celku, ako jeho spoluvytváranie, ako formovanie otvorenej budúcnosti otvorenou skúsenosťou ľudí. K tomu musí smerovať aj „občianska revolúcia v Československu.

*

Socializmus nezačína v nijakom konkrétnom bode. Začína a existuje len ako hnutie, ako rozpad a čoraz hlbší rozklad odcudzenej moci, monopolizovanej Pravdy i univerzalizovanej Normy. Je pokračovaním a má zmysel iba ako pokračovanie kultúrno-civilizačnej cesty, ktorá začala v antickom Grécku a Ríme ako rozkladné pôsobenie na uzavreté a obmedzené formy ľudskej skúsenosti staroveku, v ktorej rozhodne pokračovala renesanc a rozkladom starovekých a stredovekých praktických a ideologických foriem; je to postup od mytologických, náboženských, nadindividuálnych, nevedomých a normatívnych regulátorov ľudského konania i myslenia, od nadvlády formalizmu totemických štruktúr, binárnej logiky Osudu, Slova, konvenčných hodnôt epickéj minulosti, od nadvlády Rozumu, ľudskej prirodzenosti, Dejín, Štátu, Ducha či Objektívneho zákona, ktoré určovali a určujú význam a hodnotu ľudskej skúsenosti normatívne a univerzálne (rovnako pre každého člena spoločenstva), k regulátorom formovaným na výsledkoch osobnej skúsenosti, na princípoch zodpovednosti a sebauvedomenia (svedomia) individua: tak, aby normy boli vždy výsledkom permanentnej interakcie individuálnej a kolektívnej skúsenosti spoločenstva, interakciou jedinečných zážitkov a univerzálnych regulátorov. Na tejto ceste sa stále viac mení i povaha ľudského činu, ktorá pri absolútnej nadvláde univerzálnych noriem získava nanajvyšš povahu *naplňania osudu* či „objektívneho zákona“, ktorá však v priestore otvorenej skúsenosti vyžaduje ľudský výkon ako zmenu skutočnosti, ako *tvorivý čin*, smerujúci síce k tvorbe normatívneho, univerzálného, regulujúceho, ale vždy tak, aby zodpovedalo individuálnej skúsenosti a aby individuálnou skúsenosťou členov spoločenstva bol výsledok tvorivého činu vždy znovu preverovaný, verifikovaný, potvrdzovaný, či odmietaný.